

FTAXP 06.77.59

ӘОЖ 331.1

JEL O15, J2

<https://doi.org/10.46914/1562-2959-2025-1-1-342-355>

ТАМЕНОВА С.С.,¹

э.ғ.к., қауымдастырылған профессор.

e-mail: s.tamenova@turan-edu.kz

ORCID ID: 0000-0002-2656-6040

ШАЛБАЕВА А.Р.,*¹

докторант.

*e-mail: akmira777@mail.ru

ORCID ID: 0000-0002-5496-8354

КУЛАНОВА Д.А.,²

э.ғ.к., профессор.

e-mail: k_dana_a@mail.ru

ORCID ID: 0000-0001-9188-5243

КУПЕШЕВ А.Ш.,³

э.ғ.д., аға оқытушы.

e-mail: alm.333.kup@inbox.ru

ORCID ID: 0000-0002-3271-0168

¹Тұран университеті,

Алматы қ., Қазақстан

²М. Әуезов атындағы

Оңтүстік Қазақстан

зерттеу университеті,

Шымкент қ., Қазақстан

³«Мирас» университеті,

Шымкент қ., Қазақстан

ТДМ СӘЙКЕС АГРОАЗЫҚ-ТҮЛІК СЕКТОРЫНЫҢ НЕГІЗГІ ПРОБЛЕМАЛАРЫН ЗЕРТТЕУ ЖӘНЕ ЖҮЙЕЛЕУ

Андатпа

Қазақстан Республикасында ауыл шаруашылығын дамытудың қолданыстағы стратегиялары мен бағдарламаларын одан әрі жетілдіру үшін 2030 жылға дейінгі кезеңге Біріккен Ұлттар Ұйымы (БҰҰ) тұрақты дамуының жаһандық тұжырымдамасына бейімделудің ықтимал жолдарын іздеу қажет. Зерттеудің мақсаты 2030 Тұрақты даму мақсаттарын (ТДМ) тұжырымдамасын ескере отырып, ауыл шаруашылығын тұрақты дамыту саласындағы ұлттық басымдықтарды анықтау болып табылады. Зерттеудің ғылыми маңыздылығы ТДМ 2030 ұлттық жағдайларға бейімделуімен және агроазық-түлік секторында, оларға қол жеткізу тетігін, қалыптастырумен анықталады. Зерттеуде, аграрлық азық-түлік секторының 12 мақсатпен өзара байланысы жүйелендірілді және тұрақты дамудың, жаһандық мақсаттары шеңберінде, Қазақстан үшін 78 өзекті міндет (46%) айқындалды. Жұмыста пайдаланылған жүйелі тәсілдер, Қазақстанның агроөнеркәсіптік секторының тұрақты дамуының Ұлттық индикаторларын әзірлеу үшін әлеуметтік, экономикалық және экологиялық көрсеткіштерді анықтауға және нақтылауға мүмкіндік берді. Қазақстанның агроазық-түлік секторының нысаналы міндеттеріне және олардың ТДМ 2030 индикаторларымен өзара байланысына арналған жүргізілген зерттеу оның тұрақты даму тұжырымдамасын қалыптастыру үшін негіз бола алады. Әзірленіп жатқан тәсіл мониторинг пен есептілік тетіктерін ғана емес, сондай-ақ тұрақты даму стратегияларын әзірлеуге және іске асыруға бағытталған ынталандырушы шаралардың кең спектрін де көздеуге тиіс. Бұл стратегиялар агроазық-түлік саласын технологиялық жаңғыртуды жеделдетуге, оның тұрақтылығын, тиімділігін және сыртқы сын-қатерлер мен жаһандық күйзелістерге бейімделу қабілетін арттыруға арналған.

Тірек сөздер: ауыл шаруашылығы, тұрақты даму, тұжырымдама, индикаторлар, тұрақты даму, трансформация, жаһандану, даму стратегиясы.

Кіріспе

Соңғы жылдары 2030 жылға дейінгі базалық модель ретінде әлеуметтік және экологиялық басымдықтар негізінде экономиканың тұрақты дамуы мен дамуы қабылданды. Экономиканың жаңа моделінің («жасыл» экономика) маңызды ерекшелігі экологиялық-экономикалық трансформация және қоғамдағы әрбір адамның әлеуметтік әл-ауқатын қамтамасыз ету болуға тиіс [1].

Тұрақты даму проблемасына тұрақты даму мақсаттарын қабылдауға байланысты БҰҰ конференцияларының шешімдері жатады. БҰҰ Бас Ассамблеясы 2015 ж. құжатты қамтитын A/RES/70/1 қарарын қабылдады.

«Біздің әлемді өзгерту: 2030 жылға дейінгі тұрақты даму Күн тәртібі». Бұл құжатта экономикалық өсуге ғана емес, сонымен бірге адамның қоғамдағы әлеуметтік әл-ауқатын қамтамасыз етуге, сондай-ақ қоршаған табиғи орта үшін тәуекелдерді азайтуға бағытталған жаңа экономиканы қалыптастырудың нақты бағыттары қамтылған. Әлемдік көшбасшылар, 17 ТДМ мен міндеттер, сондай-ақ оларды іске асыру құралдары бойынша келісімге келді [2].

ТДМ-дағы маңызды бағыттардың бірі аштық пен кедейлікті жою, ауыл шаруашылығын тұрақты дамуын қамтамасыз ету, азық-түлік қауіпсіздігі мен тамақтануды қамтамасыз ету, табиғи ресурстарды тұрақты басқару, ауылдық аумақтарды және агроазық-түлік секторын дамыту мәселелерімен байланысты екінші мақсат (ТДМ 2) екенін атап өткен жөн.

Болжам бойынша, 2050 жылға қарай әлемде шамамен 9 млн адам тұрады, осыған байланысты азық-түлікке сұраныс артады. БҰҰ азық-түлік және ауылшаруашылық ұйымының (FAO) бағалауы бойынша, әлем халқын тиісті азық-түлікпен қамтамасыз ету үшін оның өндірісін 60%-ға арттыру қажет. Ауыл шаруашылығын бірдей тәсілдермен және құралдармен жүргізген жағдайда қосымша 40% су мен энергия қажет болады.

Материалдар мен әдістер

Біз ТДМ-ға қол жеткізу үшін экономиканың жекелеген секторларына толық қолжетімділік қажет екенін атап өткіміз келеді. Осыған байланысты мақала авторлары қазақстандық аграрлық азық-түлік секторына қатысты орнықты даму мақсаттарын қарастыруға, осы салаға тән түйінді және өзара байланысты проблемаларға талдау жүргізіп, оларды ТДМ контекстінде жүйелеуге әрекет жасады.

2030 жылға дейінгі күн тәртібі тұрақты дамуға бағытталған және қоршаған ортаға, әлеуметтік салаға және экономикаға әсер ететін әрекеттерді қамтиды. Қазақстанның шындығына бейімделген ТДМ жүйесін қалыптастыру үшін «мақсаттар – міндеттер – көрсеткіштер» иерархиялық тәсілі сақталды.

Нәтижелер және талқылау

Қолданыстағы, Күн тәртібі, дамыған және дамушы елдерге әмбебап қолданылады. Күн тәртібі, тұрақтылық қағидаттарын іске асырады, халықаралық құқыққа сәйкес келеді, ұлттық ерекшеліктерді, мүмкіндіктер мен басымдықтарды ескереді, әлемдік қоғамдастық әзірлеген басымдықтар мен мақсаттарды қамтиды. Құжатта, тұрақты дамудың 17 мақсаты ұсынылған, оларды іске асыру үшін 169 міндет және 240-тан астам индикатор әзірленген. Ұсынылған ТДМ жүйесі жеткілікті теңдестірілген: ол экономикалық, әлеуметтік және экологиялық мақсаттар арасында белгілі бір тепе-теңдікке қол жеткізеді. Көптеген мақсаттар тұрақтылықтың бірнеше компоненттерін біріктіреді [3]. Өз кезегінде, 17 ТДМ-тың әрқайсысында, 2030 жылға қарай, қол жеткізуге болатын бірқатар көрсеткіштер көрсетілген.

Қазіргі кезеңде, тұрақты дамуды, өлшеу өте күрделі мәселе болып табылады, өйткені оның барлық аспектілерін ескеру қажет. Өзінің барлық жан-жақтылығымен, тұрақты даму, экономикалық, әлеуметтік және экологиялық құбылыстар әртүрлі қарқынмен дамиды динамикалық тұжырымдама болып табылады [4]. Әлемдік тәжірибеде тұрақты дамуды бағалаудың екі негізгі тәсілі қалыптасты: индикаторлар жүйесін құру және интегралдық индикатор – индексті біріктіру [5]. Олардың біріншісі көрсеткіштер жүйесін құруды қарастырады: экологиялық, экономикалық, әлеуметтік. Бұл тәсілді іске асырудың мысалдары БҰҰ, Еуропалық Одақ, Дүниежүзілік банк және т. б. индикаторлар жүйесі болып табылады.

Екінші тәсіл – әлеуметтік-экономикалық дамудың тұрақтылығын кешенді бағалауға мүмкіндік беретін интегралды индексті есептеуді қарастырады. Интегралдық индекс – экономикалық, әлеуметтік және экологиялық тұрақтылықтың үш топтық индексінің орташа геометриялық мәні ретінде анықталады. Көрсеткіштер салыстырмалы түрге, эталондық мәнмен салыстыру арқылы немесе қарастырылып отырған аумақтарды іріктеу бойынша, ең жоғары көрсеткішпен келтіріледі [6].

Әрине, ұлттық деңгейде дамудың тұрақтылығына қол жеткізудегі прогресті өлшеу және Күн тәртібінің мақсаттары мен міндеттерін бейімдеу үшін, қазақстандық индикаторлар жүйесін әзірлеуіне талап етіледі. ТДМ ұлттық жүйесін әзірлеу үшін, Ұлттық статистика бюросы, БҰҰ ұсынған Күн тәртібінің мақсаттары мен міндеттерін тұжырымдауды сақтап қалғанын, бірақ сонымен бірге индикаторлар жүйесі сапалық және сандық жағынан айтарлықтай өзгерістерге ұшырағанын атап өткен жөн. Атап айтқанда, ұсынылған 244 жаһандық индикатордың басым бөлігі – біздің елімізде 156 (немесе 64%) әзірленбейді, өйткені олар Қазақстан Республикасы үшін әзірленген және халықаралық деңгейде келісілген әдіснамасы жоқ. Әзірлеу процесінде 19 индикатор (7%), қазіргі таңда, әзірлеу процесінде, олар бойынша қазіргі уақытта әдіснама әзірленуде және деректерді ұсынуға жауапты ведомстволар шеңбері айқындалуа. БҰҰ ұсынған тұжырымдамада тек 69 (28%) көрсеткіш көрсетілген және олардың барлығы ұлттық статистикалық жұмыс жоспарына енгізілген.

Осылайша, БҰҰ ұсынған, Күн тәртібінен, бастапқы түрінде тек 69 көрсеткіш әзірлеу процессіне қабылданды. Қалғандары ұлттық басымдықтар мен статистикалық есептіліктің қолжетімділігін ескере отырып қалыптастырылады. Осы кезеңде, Ұлттық статистика бюросының сайтында, ТДМ шеңберіндегі индикаторлардың ұлттық жүйесі талқылауға ұсынылды, ал осы көрсеткіштер бойынша статистикалық ақпаратты қалыптастыру бойынша, жұмысқа 30-дан астам атқарушы билік органдары қатысуда.

Ауыл шаруашылығындағы, тұрақты даму мақсаттарына қол жеткізуге байланысты мәселелер, бүкіл әлем ғалымдарының еңбектерінде қозғалған. Оларда, әдетте, белгілі бір мемлекетте тұрақты дамуға қол жеткізуге бағытталған, жекелеген мақсаттар мен іс-шараларға, ерекше назар аударылады. Атап айтқанда, М. Кадирдің, басқа авторлармен бірлескен жұмысында, тұщы су көздері тапшылығы бар елдердің, тұрғындарын таза сумен қамтамасыз етуге байланысты, тұрақты дамудың алтыншы мақсаты, егжей-тегжейлі қарастырылады [7].

Пәкістанның ауылдық жерлерінің тұрақты дамуына И. Пада мен А. Хамидтің [8] мақаласы арналған, онда зерттеушілер бірінші мақсатқа назар аударады және олардың пікірінше, бұл кедейлікті жоюға бағытталған ТДМ-ның басты мақсаты. Пәкістанның ауыл тұрғындарының кедейліктің әртүрлі деңгейлерін бағалау негізінде, ғалымдар осы елдегі әлеуметтік қамсыздандыру, білім беру, санитария, сумен жабдықтау және ауыл шаруашылығын дамыту жөніндегі іс-шараларды мемлекет тарапынан қосымша қаржыландыру қажеттілігін негіздейді.

Тұрақты дамудың жетінші мақсатын (қол жетімді және таза энергия) М. Куратаның жетекшілігімен ғалымдар егжей-тегжейлі зерттеп жатыр [9]. Зерттеушілер, Бангладеште жаңартылатын энергия көздері, ауылдық жерлердегі үй шаруашылықтарында энергия тапшылығын жеңілдетудің перспективалы технологиясы болуы, мүмкін деген, қорытындыға келді. Ю. Террапон-Пфафф және т.б. ғалымдар [10] өз мақалаларында, жаңартылатын энергияны дамытудың маңыздылығын айтады, мұнда су, энергетика және азық-түлік ресурстары арасындағы байланыс ТДМ-ға тиімді қол жеткізудің тұжырымдамалық негізі ретінде танылады.

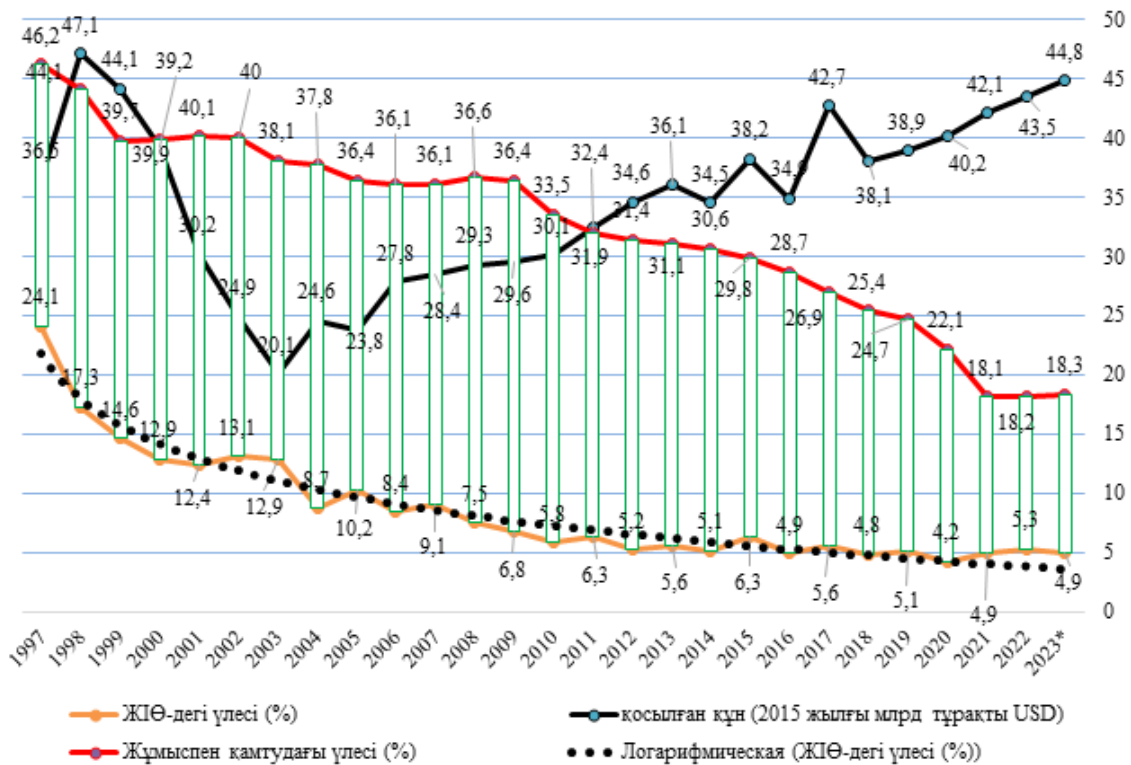
Тұрақты дамудың жаһандық мақсаттарына қол жеткізудегі Жалпы ұйымдастырушылық сәттерді К. Аллен, Г. Меттернихт, Т. Видман [11] талдады, олардың жариялануы ТДМ-ға қол жеткізудің ғылыми негізделген тәсілдерін қабылдау қажеттілігін көрсетеді. Авторлар, өз зерттеулерінде, ғылыми қауымдастықтың уақыт сынақтарына уақтылы жауап беруі үшін, Ұлттық прогрестің көрсеткіштіріне, жүйелі мониторингін жүргізуді, ұсынады.

Қазақстандағы АӨК секторының даму серпінін қарастыра отырып, бұл салада ғылым мен технологияға шешуші рөл бөлінетінін атап өткен жөн. Агроөнеркәсіптік кешен ХХ ғасырдың 90-жылдарынан бері сақталған озық және ескірген технологияларды біріктіретін технологиялық дамумен сипатталады.

Тұрақты ауыл шаруашылығы мәселелерін және саланы технологиялық дамыту қажеттілігін ескере отырып, алтыншы технологиялық құрылымға көшу сала үшін жаңа мүмкіндіктер ашатынын, бірақ сонымен бірге белгілі бір проблемаларды ашатынын атап өткен жөн.

Осылайша, АӨК сапалық көрсеткіштерінің трансформациясы, өндірістік процестердің технологиялық қайта құрылуы еңбек ресурстарының ұдайы өндірілуіне, ауыл халқының өмір сүру сапасына және ауыл шаруашылығы аумақтарының тұрақты дамуына әсер етеді. Көп жағдайда АӨК тұрақтылығы аумақтардың инновациялық даму деңгейімен және халықтың өмір сүру сапасымен анықталады.

Дамыған елдерде ауыл шаруашылығы өндірісін субсидиялаудың өсуі жағдайында жалғасып жатқан экономикалық жаһандану дамушы елдердің АӨК өсімінің тежелуіне, олардың өнім өндіру құралдарының импортына, әлемдік нарық талаптарына өсімдік шаруашылығы мен мал шаруашылығы өнімдерінің сапасына, қайта өңдеу деңгейлеріне тәуелділігінің артуына алып келеді.

Сурет 1 – 1997–2023 жылдардағы экономикадағы ауыл шаруашылығының рөлі

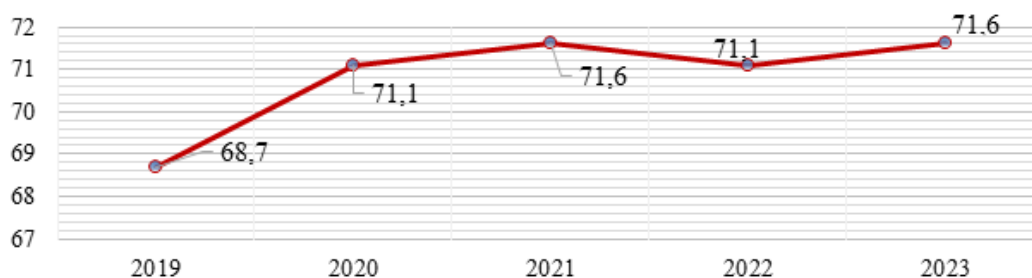
Ескертпе: Авторлар ҚР Ұлттық статистика бюросының сайтының деректері бойынша құрастырған.

Сондықтан АӨК-де аграрлық секторда қазақстандық қаржы құрылымдары толық көлемде қолданбайтын АӨК салаларын мемлекеттік қолдаудың жаңа әдістері: жеңілдікті салық салу, кредиттеу және субсидиялау, ауыл шаруашылығы техникасы мен жабдықтарының арзандатылған лизингі, венчурлік қорлар дамуы тиіс.

2015 ж. БҰҰ Бас Ассамблеясы тұрақты даму мақсаттарын (ТДМ) бекіткен 2030 жылға дейінгі Тұрақты даму күн тәртібін бекітті. Бұл мақсаттарды әлемнің 193 елі, соның ішінде дамыған және дамушы мемлекеттер қабылдады, олар 169 жаһандық міндеттерге сәйкес адамдардың әл-ауқатын жақсартуға, экономиканы дамытуға және қоршаған ортаны қорғауға бағытталған 17 негізгі мақсатқа жетуге міндеттенді.

Тұрақты даму мақсаттары кедейлік пен кедейлікті жоюға, теңсіздікті азайтуға және әділетсіздікті жоюға, қоршаған ортаны қорғауға және бүкіл планета халқы үшін бейбітшілік пен өркендеуді қамтамасыз етуге бағытталған.

2023 ж. тұрақты даму жөніндегі жаһандық есепке сәйкес, Қазақстанда үш ТДМ-ға қол жеткізуде оң динамика байқалады, бұл ретте бес мақсат бойынша орташа жақсару тіркелді. Көрсеткіштердің нашарлауы мақсаттардың ешқайсысы бойынша анықталған жоқ (2-сурет).

Сурет 2 – Қазақстанның 2019–2023 жылдардағы тұрақты даму мақсаттары бойынша «Прогресс индексі» рейтингіндегі ұстанымдары

Ескертпе: Авторлар Тұрақты даму туралы есеп бойынша құрастырған.

Айта кету керек, Қазақстан бай адамдар санының өсуі бойынша елдер рейтингінде 7-орынға ие болды. (33%), Америка Құрама Штаттарын (24%) басып озды, бұл кірістерді бөлудің біркелкі распределстігі мен олардың соңғы жылдардағы дифференциациясының күшеюін көрсетеді.

Мәселен, табысы ең төменгі күнкөріс деңгейінен төмен халықтың үлесі 2023 ж. – 5,3% (2021 ж. – 4,3%, 2022 ж. – 2,5%) құрады, кедейлік тереңдігі 2022 ж. – 0,7% (2019 ж. – 0,4%), Джини коэффициенті 3-0,29 (2019 ж. – 0,278) құрады.

1-кестеде Қазақстан Республикасы мен Ресей Федерациясының тұрақты даму туралы баяндамасына (Sustainable Development Report (SDR) 2021) сәйкес 2023 жылға арналған ТДМ жетістіктері көрсетілген.

Кесте 1 – Қазақстан мен Ресей Федерациясының ТДМ жетістіктерін салыстырмалы талдау

Атауы	Экономикалық әлеует	
	Қазақстан	Ресей Федерациясы
1 - Кедейлікті жою	green	green
2 - Аштықты жою	red	orange
3 - Денсаулық пен әл-ауқат	orange	orange
4 - Сапалы білім	yellow	green
5 - Гендерлік теңдік	yellow	orange
6 - Таза су және санитарлық тазалық	yellow	orange
7 - Арзан және таза энергия	yellow	yellow
8 - Лайықты жұмыс және экономикалық өсу	orange	yellow
9 - Индустрияландыру, инновация және инфрақұрылым	orange	orange
10 - Теңсіздікті азайту	yellow	orange
11 - Тұрақты қалалар мен елді мекендер	yellow	yellow
12 - Жауапты тұтыну және өндіру	orange	orange
13 - Климаттың өзгеруіне қарсы күрес	orange	orange
14 - Теңіз экожүйелерін сақтау	green	red
15 - Құрлық экожүйелерін сақтау	red	red
16 - Бейбітшілік, әділеттілік және тиімді институттар	red	red
17 - Тұрақты даму мүддесіндегі Серіктестік	red	yellow
* yellow – проблемалар әлі де бар; orange – мәселелер өте маңызды; grey – ақпарат белгісіз		
Ескертпе: Авторлар Тұрақты Даму туралы есеп бойынша құрастырған.		

Әрине, Ұлттық деңгейде дамудың тұрақтылығына қол жеткізудегі прогресті өлшеу үшін күн тәртібінің мақсаттары мен міндеттерін бейімдеу, сондай-ақ қазақстандық индикаторлар жүйесін әзірлеу талап етіледі.

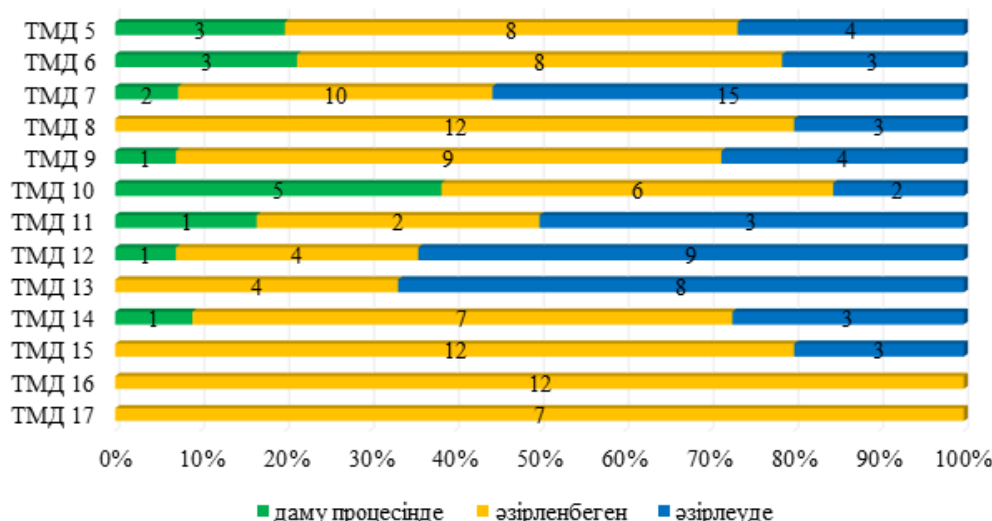
Айта кету керек, ТДМ ұлттық жүйесін әзірлеу үшін БҰҰ ұсынған күн тәртібінің мақсаттары мен міндеттерін тұжырымдау сақталды, бірақ сонымен бірге индикаторлар жүйесі сапалық және сандық жағынан айтарлықтай өзгерістерге ұшырады.

Атап айтқанда, ұсынылған 244 жаһандық индикатордың басым бөлігі – біздің елімізде 156 (немесе 64%) әзірленбейді, өйткені олар Қазақстанға тән емес және халықаралық деңгейде әзірленген және келісілген әдіснамасы жоқ.

Әзірлеу процесінде 19 индикатор (7%) бар, олар бойынша қазіргі уақытта әдіснама әзірленуде және деректерді ұсынуға жауапты ведомстволар шеңбері айқындалады. БҰҰ ұсынған тұжырымдамада тек 69 (28%) көрсеткіш көрсетілген және олардың барлығы ұлттық статистикалық жұмыс жоспарына енгізілген.

ТДМ және Қазақстан Республикасындағы БҰҰ индикаторларын әзірлеу мәртебесі 3-суретте көрсетілген.

Осылайша, БҰҰ ұсынған күн тәртібінен бастапқы түрінде тек 57 индикатор әзірлеуге қабылданды. Қалған индикаторлар ұлттық басымдықтар мен статистикалық деректердің қолжетімділігін ескере отырып әзірленеді. Осы кезеңде Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің Ұлттық статистика бюросының сайтында ТДМ шеңберіндегі индикаторлардың ұлттық жүйесі талқылау үшін жарияланатын болады. Осы көрсеткіштер бойынша статистикалық ақпаратты қалыптастыру және ұсыну процесіне 30-дан астам мемлекеттік атқарушы билік органдары тартылатын болады.

Сурет 3 – Тұрақты даму мақсаттары және БҰҰ индикаторларын әзірлеу мәртебесі

Ескертпе: Авторлар деректер бойынша құрастырған.

Қазақстан экономикасының агрозық-түлік секторының тұрақты дамуының ұлттық басымдықтары мен бағдарларын іздеу мақсатында Ресми статистикалық деректер мен эмпирикалық фактілер негізінде оның әлеуметтік-экономикалық және экологиялық проблемаларын сипаттаймыз.

Алайда, тәжірибе көрсеткендей, аграрлық өндірісті күшейту қоршаған ортаға елеулі жағымсыз салдарға әкеледі. Атап айтқанда, өсімдіктерді қорғаудың химиялық құралдарын қауіпсіз қолдану мәселесі әлі де шешілмеген.

Сондай-ақ, 2019–2023 жылдар аралығында химиялық заттармен өңделген егістік алқабы 3 есеге жуық ұлғайды, оның ауыл шаруашылығы алқаптарының жалпы ауданындағы үлесі – 15-тен 40%-ға дейін (2-кесте).

Кесте 2 – 2019–2023 жылдардағы ауыл шаруашылығы мен ауылдық аумақтардың жай-күйі мен дамуын сипаттайтын көрсеткіштердің серпіні

Көрсеткіш	2019	2020	2021	2022	2023	2023 к 2019
Макроэкономикалық және салалық экономикалық көрсеткіштер						
Негізгі бағадағы ЖҚЖ жалпы көлеміндегі ауыл шаруашылығының, аңшылықтың және орман шаруашылығының жалпы қосылған құнының үлесі, %	3,5	3,6	3,9	4,3	4,5	-
Шаруашылықтардың барлық санаттарындағы ауыл шаруашылығы өнімі (инфляцияны ескере отырып, салыстырмалы бағамен), млрд теңге	948,6	983,2	1033,3	1094,3	1105,6	157
«Ауыл шаруашылығы, аңшылық және орман шаруашылығы» СЭҚ бойынша негізгі қорлардың тозу дәрежесі, %	38,2	38,8	39,7	40,7	41,1	-
Экологиялық-экономикалық көрсеткіштер						
Ауыл шаруашылығы ұйымдарында егіс үшін бір гектарға минералды тыңайтқыштар енгізу, кг	38	38	40	42	49	11
Ауыл шаруашылығы ұйымдарында егіс үшін бір гектарға органикалық тыңайтқыштар енгізу, т	1,1	1,1	1,3	1,3	1,4	0,3
Ауыл шаруашылығы алқаптарының жалпы алаңындағы пестицидтермен өңделген ауыл шаруашылығы алқаптарының үлесі, %	33,3	35,4	36,1	36,8	39,2	5,9
«Ауыл шаруашылығы, аңшылық және орман шаруашылығы» СЭҚ бойынша тасымалдау кезінде судың жоғалуы, млн м ³	523,9	498,3	573,6	549,9	561,3	37,4
«Ауыл шаруашылығы, аңшылық және орман шаруашылығы» СЭҚ бойынша ластанған саркынды суларды жер үсті су объектілеріне ағызу, млн м ³	853,2	819,4	783,0	771,9	816,8	-36,4
Әлеуметтік-экономикалық көрсеткіштер						
Ауыл халқының үлесі, %	25,8	26,0	25,9	26,0	25,9	0,1
Ауыл халқының бір жылдағы жалпы өсімі (кемуі), %	-0,23	-0,30	н/д	-0,26	-0,3	-
Ауыл шаруашылығында, аңшылықта және орман шаруашылығында жұмыспен қамтылғандардың үлесі, %	9,5	9,4	9,2	9,2	н/д	-
Ауыл халқының жұмыссыздық деңгейі, %	9,0	8,7	8,2	8,4	н/д	-
Ауыл шаруашылығы қызметкерлерінің орташа айлық номиналды есептелген жалақысының орта Қазақстан деңгейіне қатынасы, %	53,1	52,8	54,5	58,0	59,3	6,2
Ауылдық елді мекендерде тұратын өте кедей халықтың үлесі, %	44,9	47,1	45,4	45,7	48,6	3,7
Ауыл халқының табиғи өсімі (кемуі), 1 мың адамға	-0,1	-0,02	-0,1	-1,6	-2,0	-1,9
Ескертпе: Авторлар ҚР Ұлттық статистика бюросының сайтының деректері бойынша құрастырған.						

Кесте деректерінен көріп отырғанымыздай, 2019 жылдан 2023 жылға дейінгі кезеңде Қазақстан Республикасының агроөнеркәсіптік секторының үлесіне ЖІӨ көлемінің 3,5-тен 4,7% дейін тиесілі болды.

Агроазық-түлік секторы су ресурстарының негізгі тұтынушысы болып табылатын маңызды жағдайды да назардан тыс қалдыруға болмайды. Аграрлық өндірісті жүргізудің қолданыстағы технологияларымен суару жүйелерінде судың айтарлықтай жоғалуы байқалады. Ұлттық статистика бюросының деректері ауыл шаруашылығында тасымалдау кезінде су шығынының

шамасы жалпы қазақстандық шығынның орта есеппен 60% құрайтынын айғақтайды. Сонымен қатар, АӨК-де су ресурстарын қарқынды пайдалану ағынды сулардың ағуы нәтижесінде олардың ластануына әкеледі.

Қазақстандағы АӨК секторының даму серпінін қарастыра отырып, бұл салада ғылым мен технологияға шешуші рөл бөлінетінін атап өткен жөн. Агроөнеркәсіптік кешен XX ғасырдың 90-жылдарынан бері сақталған озық және ескірген технологияларды біріктіретін технологиялық дамумен сипатталады.

Тұрақты Ауыл шаруашылығы мәселелерін және саланы технологиялық дамыту қажеттілігін ескере отырып, алтыншы технологиялық құрылымға көшу сала үшін жаңа мүмкіндіктер ашатынын, бірақ сонымен бірге белгілі бір проблемаларды ашатынын атап өткен жөн. Осылайша, АӨК сапалық көрсеткіштерінің трансформациясы, өндірістік процестердің технологиялық қайта құрылуы еңбек ресурстарының ұдайы өндірілуіне, ауыл халқының өмір сүру сапасына және ауыл шаруашылығы аумақтарының тұрақты дамуына әсер етеді. Көп жағдайда АӨК тұрақтылығы аумақтардың инновациялық даму деңгейімен және халықтың өмір сүру сапасымен анықталады.

Азық-түлік қауіпсіздігі сегментіне қатысты ТДМ талдауын жүргізе отырып, халықтың азық-түлік қауіпсіздігінің деңгейін қабылдау көрсеткіші азық-түлікке қол жеткізуде орташа немесе елеулі қиындықтарға (өткір жетіспеушілікке) тап болған халықтың үлесін бағалауға мүмкіндік беретінін атап өтуге болады. Орташа ауырлық деңгейінде азық-түлік қауіпсіздігінің болмауы, әдетте, дұрыс, теңдестірілген тамақтануды үнемі ала алмауымен байланысты.

2023 жылғы тұрақты даму жөніндегі жаһандық есептің деректеріне сәйкес, кедейлікті жою мәселелері бойынша жақсару үрдісі байқалады.

Біз қазақстандық АӨК үшін өзекті ретінде авторлар нақтылаған ТДМ сәйкес агроазық-түлік секторының негізгі проблемаларын тұжырымдадық және жүйеледік.

Аграрлық азық-түлік секторының проблемалық жағдайымен және оның дамуымен тікелей немесе жанама, 14 мақсат байланысты (ТДМ 1, 2, 3, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15). Осы мақсаттар аясында, біз, 78 өзекті міндеттерді анықтадық (46%). Бірде-бір мақсатқа басқалардан бөлек қол жеткізуге болмайтынын және барлық мақсаттарға ұсынылған міндеттермен байланысты екенін ескердік. Бұл ретте тұрақты дамудың, үш өлшемі арасындағы тепе-теңдік пен өзара байланысты қамтамасыз ету мақсаттар деңгейінде ғана емес, нысаналы міндеттер деңгейінде де көрініс табады (3-кесте).

Кесте 3 – Қазақстанның агроазық-түлік секторы үшін өзекті ретінде авторлар бөлген Күн тәртібіндегі міндеттерді белгілеу

ТДМ1	1.2	1.4	1.5									
ТДМ 2	2.1	2.2	2.3	2.4	2.5	2.a	2.в	2.c				
ТДМ 3	3.4	3.5	3.8	3.9	3.d							
ТДМ 5	5.a											
ТДМ 6	6.3	6.4	6.6	6.b								
ТДМ 7	7.1	7.2	7.3	7.a	7.b							
ТДМ 8	8.1	8.2	8.3	8.4	8.5	8.6	8.9	8.b				
ТДМ 9	9.1	9.3	9.4	9.5								
ТДМ 10	10.1	10.2										
ТДМ 11	11.2	11.a										
ТДМ 12	12.1	12.2	12.3	12.4	12.5	12.6	12.7	12.8	12.a	12.b		
ТДМ 13	13.1	13.2	13.3									
ТДМ 14	14.1	14.2	14.4	14.5	14.6	14.7	14.b	14.c				
ТДМ 15	15.1	15.2	15.3	15.4	15.5	15.6	15.7	15.8	15.9	15.a	15.b	15.c
Ескертпе: Авторлар құрастырған.												

Ұсынылған ақпарат бойынша, аграрлық-азық-түлік секторына қатысты міндеттердің ең көп бөлігін, осы шеңберінде шешілуі тиіс деп пайымдауға негіз беретін: ТДМ 2 (аштықты жою және тұрақты ауыл шаруашылығы), ТДМ 8 (лайықты жұмыс және экономикалық өсу), ТДМ 12 (жауапты тұтыну және өндіріс), ТДМ 14 (теңіз экожүйелерін сақтау) және ТДМ 15 (құрлық

экожүйелерін сақтау). Бұл ретте тиісті міндеттерді шешуге және бір мақсатқа қол жеткізуге бағытталған іс-әрекеттер басқа мақсаттарға қол жеткізумен тікелей байланысты болады. Осы тұрғыдан алғанда, тұрақты даму Мақсаттары қандай деңгейде қарастырылғанына қарамастан, өзара байланысты жүйе ретінде жұмыс істейді: ұлттық, аймақтық немесе салалық (секторлық).

Төменде біз анықтаған агроазық-түлік секторының белгіленген проблемаларының, БҰҰ қабылдаған, Күн тәртібінің, мақсаттары мен міндеттерінің өзара байланысы келтірілген. Сонымен, Мақсат 1 кедейлікті жоюға бағытталған. Біздің елімізде кедейлік проблемасы жоқ, бірақ табысы күнкөріс деңгейінен төмен кедей халықтың жоғары үлесі бар. Өте кедей азаматтардың жартысына жуығы ауылдық жерлерде тұратындығын ескере отырып, бұл мақсатқа ауылдық жұмыспен қамтуды (Мақсат 8) және ауыл халқының кірістерін (Мақсат 2, 2.3-міндет) арттырмай-ақ қол жеткізу мүмкін становитсястігі айқын болады.

Сондықтан жақын арада ауыл шаруашылығы өндірісіндегі еңбек өнімділігі мен кірісті арттыру, сондай-ақ ауылдық жерлердегі ауыл шаруашылығы емес секторда жұмыспен қамтуды едәуір кеңейту қажет болады. Сонымен қатар, әлеуметтік қорғау жүйелерінің аясын кеңейту ауылдық жерлерде жаңа жұмыс орындарын құру үшін ғана емес, сонымен қатар ауыл шаруашылығында өндірістің өсуін қамтамасыз ету үшін де өте маңызды.

2 мақсаттың 2.3 міндеті, 2030 жылға қарай ауыл шаруашылығының өнімділігін және шағын азық-түлік өндірушілерінің кірістерін екі есеге арттыруды көздейді. Қазақстанда ауыл шаруашылығының өнімділігін арттыру үшін айтарлықтай әлеует бар. Атап айтқанда, елде құнарлылықты арттыру құралдарын, оның ішінде биологиялық шығу тегін пайдалануды кеңейту, сондай-ақ неғұрлым тиімді агротехнологиялар мен жабдықтарды енгізу есебінен ауыл шаруашылығы дақылдарының өнімділігін айтарлықтай арттыруға қол жеткізуге болады. Отбасылық шаруа қожалықтарының өнімділігі мен кірістерін екі есе көбейту де қол жетімді және 2.3 міндетті шешу үшін өте маңызды болады. Сонымен қатар, шағын ауылшаруашылық тауар өндірушілерінің кірістерінің айтарлықтай өсуін қосымша құн тізбегі бойынша кірістерді жақсырақ бөлу арқылы да қамтамасыз етуге болады [12]. Сонымен, шағын ауыл шаруашылығы өндірушілері мен отбасылық фермалар үшін олардың өнімділігі мен кірістерін арттыру мақсатында қызметтерге, білімге, нарықтарға, ресурстарға және қаржы құралдарына қолжетімділікті кеңейту қажет деп санаймыз.

Қазақстанда азық-түлік қауіпсіздігі мәселесін (ТДМ 2) талқылау кезінде дәстүрлі түрде өндіріс көлемі туралы айтылады, бірақ халықтың азық-түлікке экономикалық қолжетімділігін қамтамасыз ету қажеттілігі туралы емес. Өндірістің қолжетімділікті қамтамасыз етуден басымдығы азық-түлік қауіпсіздігінің ұлттық Доктринасына енгізілген міндеттерді саралауда және оның жай-күйін бағалау өлшемдерінде көрсетіледі. Сонымен, физикалық және экономикалық қолжетімділікті, сондай-ақ тамақ өнімдерінің қауіпсіздігін қамтамасыз ету жөніндегі міндеттер (міндет 2.1) тізімнің соңында тұр, ал критерийлер іс жүзінде өз өндірісінің өнімдерімен өзін-өзі қамтамасыз ету коэффициенттері болып табылады [13].

Қазақстанда тамақтанбау проблемасының (ТДМ 2) ауқымы салыстырмалы түрде аз болып саналғанымен, елдің кейбір өңірлерінде халықтың нақты топтары азық-түлік қауіпсіздігі тұрғысынан осал болып қала береді. Ауыр экономикалық жағдайлар және лайықты ақылы жұмыс орындарының болмауы, азық түлікке қол жеткізуге теріс әсер етеді. Барлық, әсіресе аз қамтылған осал топтардың «қауіпсіз, құнарлы және жеткілікті тағамға» жыл бойы қол жеткізуін қамтамасыз ету үшін, 2.1 міндетті, шұғыл шешу қажет болады. Дұрыс тамақтанбаудың әртүрлі аспектілерінің ішінде ең маңызды міндет, соның ішінде Қазақстанда да семіздікке қарсы күрес болып ұалып тұр. Диетадағы бұзылулардың ішінде микроэлементтердің жетіспеушілігінің айтарлықтай деңгейі де байқалады. Бұл контекстегі мәселе 2 Мақсаттың 2.2 міндетіне байланысты, онда тамақтанбаудың барлық түрлерін тоқтатуға шақыру бар [14]. Бұл мәселені азайту үшін диета сапасын едәуір жақсарту және өмір салтын айтарлықтай өзгерту қажет болады. Осыған байланысты мектепке дейінгі, мектеп және мемлекеттік мекемелерде, жұмыс орындарында және әр отбасында дұрыс тамақтану жүйесін енгізуді ынталандыру қажет.

Күн тәртібінің 8 Мақсаты – жұмыспен қамту және күнкөріс мәселелеріне тікелей қатысты. Агроазық-түлік секторы еліміздің көптеген өңірлерінде жұмыспен қамтудың негізгі көзі болып табылады, сондықтан толық жұмыспен қамтуды, лайықты еңбек жағдайларын және осы өңірлердегі жалақы саласындағы теңдікті қамтамасыз ету шешуші дәрежеде ауыл шаруашылығының сала ретінде дамуына байланысты болады [14]. Осыған байланысты ауылдық жерлер-

де халықты жұмыспен қамтуды арттыру және еңбек нарығын реттеу саласындағы басым шаралар: жаңа және жаңғыртылған жұмыс орындарын құру, сондай-ақ ауылдық жерлерге білікті жас мамандарды тарту үшін жағдайлар жасау; жеке қосалқы шаруашылықтар мен тұтыну кооперациясы базасында Кәсіпкерлікті, өзін-өзі жұмыспен қамтуды және отбасылық жұмыспен қамту нысандарын дамыту және т.б. болуға тиіс [15].

Агроазық-түлік секторының тұрақты жұмыс істеуі экономикалық тұрақтылықты, экологиялық тұтастықты және әлеуметтік әл-ауқатты көздейтіні белгілі. Сонымен, азық-түлік өндірушілері мен азық-түлік тізбектерінде жұмыс істейтін жұмысшылар табысының тұрақтылығы және агроазық-түлік жүйелеріндегі шығындар мен қалдықтардың төмендеуі экономикалық тұрақтылықты білдіреді. Оны қамтамасыз ету мүмкіндігі ТДМ 2 және ТДМ 12 шеңберінде көрініс тапты. Мәселен, 2 Мақсаттың 2.3 міндеті – шағын азық-түлік өндірушілерінің кірістерін арттыруға қатысты, ал 12 Мақсаттың 12.3 міндеті – азық-түлік жүйесіндегі шығындар мен қалдықтарды азайтуға бағытталған. Азық-түлікті өндіру және тарту жүйелеріндегі қазіргі жағдай агроазық-түлік секторының тұрақтылығының экономикалық құрамдас бөлігін нығайту проблемасын да, мүмкіндігін де білдіреді. Әлеуметтік тұрақтылық агроазық-түлік секторында жұмыс істейтін адамдар үшін негізгі құқықтар мен лайықты өмір сүру жағдайларын қамтамасыз етуді білдіреді. Бұл аспектілер 8 Мақсаттың 8.5 міндет аясында қарастырылады. Барлығы үшін толық және нәтижелі жұмыспен қамтуға және лайықты еңбек жағдайларына қол жеткізуді көздейтін 8 Мақсат [15].

Экологиялық тұрақтылық табиғи ресурстарды тұрақты пайдалануды және қоршаған ортаға теріс антропогендік әсерді азайтуды білдіреді. 2 Мақсат, 2.4 міндет (тұрақты азық-түлік өндірісі) және 2.5 міндет (биоалуантүрлілік), 6 Мақсат, 6.4 міндет (суды пайдалану тиімділігі), 12 Мақсат, 12.1 міндет (тұрақты өндіріс және тұтыну), 12.2 міндет (табиғи ресурстарды ұтымды пайдалану), сондай-ақ 13 Мақсат (климаттың өзгеруі) шеңберіндегі әртүрлі міндеттер, 14 Мақсат (мұхиттар мен теңіз ресурстары) және 15 Мақсат (ормандар мен жерлер) агроазық-түлік секторының жұмыс істеуі шеңберіндегі экологиялық тұрақтылықтың әртүрлі аспектілеріне қатысты [15, 16, 17].

Күн тәртібінің 13 Мақсаты климаттың өзгеруі және олардың салдарымен күресу мәселелерін қамтиды. Қазақстанда және әлемде климаттың өзгеруі жылу күйзелісі жағдайларының көбеюіне және ауа райының төтенше жағдайларының қалыптасуына әкелді. Агроазық-түлік секторы климаттың өзгеруінің барлық салдарын сезінеді, бұл ауа-райының күрт өзгеруі мен су тасқыны, құрғақшылық және көшкін сияқты табиғи апаттардың көбеюінен көрінеді. Бұл салдар қазірдің өзінде табиғи ресурстардың деградациясына, су ресурстарының қолжетімділігінің өзгеруіне және биоәртүрліліктің жоғалуына әкелді. Қазақстандық агроазық-түлік секторы үшін осы бағыттағы маңызды міндеттердің бірі, қоршаған ортаға антропогендік жүктемені қысқарту, болып ұалып тұр.

Мемлекет тарапынан жасалған күш-жігерге қарамастан, 14 Мақсат шеңберінде қаралған міндеттер біздің еліміз үшін өзектілігін сақтайды. Теңіз экожүйелері мұнай мен мұнай өнімдерімен, ағынды сулармен, өндірістік және тұрмыстық қалдықтармен ластануды жалғастыруда. 14 Мақсат мұхиттарға, теңіздерге және теңіз ресурстарына қатысты негізгі даму бағыттарын қамтиды. Осы бағыттарды іске асыру өндіруді тиімді реттеуді, заңсыз балық аулауды және деструктивті балық кәсіпшілігі практикасын болғызбауды қамтамасыз етуге мүмкіндік береді. Ұлттық саясатты 14 Мақсат шеңберіндегі, әртүрлі міндеттермен үйлестіру, теңіз ресурстарын сақтау мен ұтымды пайдалануға, ықпал етеді.

Ауылдық аумақтарды дамыту, биологиялық әртүрлілікті, биоэнергетиканы қамтамасыз ету және климаттың өзгеруіне байланысты мәселелерді шешу үшін ормандардың маңыздылығын мойындай отырып, біздің елімізде ормандарды тұрақты басқаруға баса назар аударып, орман шаруашылығын дамытудың мемлекеттік бағдарламасын өзектендіру қажет. Күн тәртібіндегі, 15 Мақсаттың 15.3 міндеті, Қазақстан өңірлерінің едәуір бөлігін қозғайтын жердің тозу проблемаларын көрсетеді. Жердің деградациясымен күресу жер мен суды басқаруды жақсарту үшін мақсатты инвестициялық және техникалық қолдауды қажет етеді.

Біздің ойымызша, қазақстандық агроазық-түлік секторының тұрақты дамуға көшу үдерісіндегі негізгі басымдықтар және тиісінше экономиканың аграрлық саласында анықталған проблемаларды ескере отырып, Күн тәртібін ұлттық жағдайларға бейімдеудің ықтимал бағыттары осындай болуы тиіс.

Қорытынды

Біз жүргізген зерттеудің негізгі қорытындылары мен нәтижелерін тұжырымдаймыз.

1. БҰҰ ТДМ тұжырымдамасы тұтастай алғанда елдің және экономиканың жекелеген секторларының даму деңгейін ескере отырып, әлемдік мақсаттарды қазақстандық жағдайларға жүйелі бейімдеу үшін жақсы мүмкіндік береді, атап айтқанда. Кейбір жағдайларда БҰҰ ұсынған мақсаттарға, соның ішінде нақты көрсеткіштердің деңгейлеріне қазақстандық жағдайларда қол жеткізілді: Мақсат 1 – елдегі кедейлік деңгейі орындалудың 40–50%-на қол жеткізілді. Мақсат 8 – бүгінгі таңда Қазақстан Республикасы табысы орташа елдердің қатарына кіреді, бірақ өмір сүру деңгейі бойынша қала мен ауыл тұрғындары арасында әлі де алшақтық бар; тұрақты даму мақсаттарын іске асыруға сәйкес, елде аштық проблемасы жоқ және тамақтанбау көрсеткішінің таралуы әлемнің басқа елдерімен салыстырғанда салыстырмалы түрде төмен деңгейде [18, 19].

Алайда, қазіргі уақытта ел экономикасы мен оның жекелеген секторларының болашақ тұрақты дамуы туралы ұлттық пікірталастың маңызды элементі бола алатын белгілі бір бағдарлар туралы ғана айту керек. Біздің ойымызша, тұтастай алғанда тұрақты дамуға қол жеткізу үшін оған экономиканың барлық салалары мен салаларында бір мезгілде қол жеткізу керек.

2. ТДМ және 2030 жылға дейінгі кезеңге арналған, Күн тәртібінің, міндеттеріне сәйкес ұлттық экономиканың аграрлық секторында бар проблемаларды жүйелеуге әрекет жасалынды. Агроазық-түлік секторының проблемалық жағдайымен және оның дамуымен 14 Мақсат тікелей немесе жанама байланысты деп санаймыз. Осы мақсаттар шеңберінде 78 өзекті міндет анықталды (46%). Аграрлық сектордың проблемалары, ұсынылған жүйелеу және олардың ТДМ мен өзара байланысы анықталды, ол ұлттық экономиканың зерттелетін секторының тұрақты даму тұжырымдамасын құру үшін ғылыми негіз бола алады.

3. Тұрақты дамуға қол жеткізу үшін проблемаларды анықтау және оларды шешу ғана емес, сонымен бірге тиісті индикаторларды ілеспе әзірлеу қажет екендігі көрсетілген. Өзірленген бірқатар көрсеткіштер агроазық-түлік секторы үшін де өзекті, дегенмен бұл мәселе ғылыми пікірталас тақырыбы болып табылады. Мәселен, ең алдымен, нақты агроазық-түлік секторының тұрақты даму саласындағы прогресті мониторингтеу үшін оларды қолдану мүмкіндігі тұрғысынан индикаторлар жүйесін зерттеу қажет. Ол үшін экономиканың аграрлық секторын дамытудың қолданыстағы стратегиялары мен бағдарламаларын оларда айқындалған мақсаттарды, міндеттер мен индикаторларды сәйкессіздіктер мен оларды өзгерту мүмкіндіктерін анықтау үшін жаһандық ТДМ-мен салыстыру арқылы терең талдау қажет болады.

4. Одан әрі зерттеудің перспективалық бағыттары, агроазық-түлік секторын дамытудың қолданыстағы бағдарламаларын терең талдау, оларды жаһандық ТДМ-мен және сәйкессіздіктер мен өзгеру мүмкіндіктерін анықтау үшін, міндеттермен салыстыру, сондай-ақ экономиканың нақты секторын дамытудағы прогресті мониторингілеу мен бағалауды жүзеге асыру үшін нақты индикаторларды жетілдіру және әзірлеу болады. Болашақ зерттеулердің мұндай бағыты, әрине, ғылыми қызығушылық тудырады және болашақта елдің агроазық-түлік секторының дамуының тұрақтылығын өлшеу үшін Индикаторлардың ұлттық жүйесін әзірлеу мақсатында статистикалық деректерді синтездейтін интерактивті құралды құруды талап етеді.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Байжолова Р.А., Орынканова Ж.М. «Зеленая экономика» в Казахстане: вызовы и перспективы развития // Ученые записки Крымского инженернопедагогического университета. – 2018. – № 1(59). – С. 41.

2 Преобразование нашего мира: повестка дня в области устойчивого развития на период до 2030 года. – ООН. Нью-Йорк, 2015. URL: <http://docs.cntd.ru/document/420355765>

3 17 целей устойчивого развития и 169 задач. URL: <https://sdgs.un.org/goals>

4 Guidance on core indicators for agrifood systems. Measuring the private sector's contribution to the SDGs. Food and Agriculture Organization of the United Nations. 2021. URL: <https://www.fao.org/3/cb6526en/cb6526en.pdf>

5 Старикова Е.А. Современные подходы к трактовке концепции устойчивого развития // Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: Экономика. – 2017. – Т. 25. – № 1. – С. 7–17.

6 Ускова Т.В. Управление устойчивым развитием региона. – Вологда: ИСЭРТ РАН, 2009. – 355 с.

- 7 Qadir M., Schubert S., Oster J. High magnesium waters and soils: emerging environmental and food security constraints // *Science of the Total Environment*. 2018, vol. 642, pp. 1108–1117.
- 8 Padda I.U., Hameed A. Estimating multidimensional poverty levels in rural Pakistan: a contribution to sustainable development // *Journal of Cleaner Production*. 2018, vol. 197, pp. 435–442.
- 9 Kurata M., Matsui N., Ikemoto Y. Do determinants of adopting solar home systems differ between households and micro-enterprises? // *Evidence from rural Bangladesh. Renewable Energy*. 2018, vol. 129, pp. 309–316.
- 10 Terrapon-Pfaff J., Ortiz W., Dienst C. Energising the WEF nexus to enhance sustainable development at local level // *Journal of Environmental Management*. 2018, vol. 223, pp. 409–416.
- 11 Allen C., Metternicht G., Wiedmann T. Initial progress in implementing the Sustainable Development Goals (SDGs): a review of evidence from countries // *Sustainability Science*. 2018, vol. 13, no. 5, pp. 1453–1467.
- 12 Содействие созданию устойчивых производственно-сбытовых цепочек в сфере продовольствия // *Руководящие принципы*. – Рим: ФАО, 2015. URL: <http://www.fao.org/3/a-i3953r.pdf>
- 13 Мизанбекова С., Калыкова Б., Джумабаева А. Обеспечение продовольственной безопасности Казахстана // *Проблемы агрорынка*. – 2020. – № 4. – С. 31–39. URL: <https://doi.org/10.46666/2020-4-2708-9991.03>
- 14 Цели в области устойчивого развития и их влияние на развитие сельского хозяйства и сельских районов в регионе Европы и Центральной Азии. – Анталия, 2016. URL: <http://www.fao.org/3/a-mp172r.pdf>
- 15 Концепция развития сельских территорий Республики Казахстан на 2023 – 2027 годы от 28 марта 2023 года. URL: https://economy.kz/ru/Novosti_instituta/id=5682
- 16 Грузневич Е.С. Развитие, устойчивое развитие и сбалансированное устойчивое развитие и их взаимосвязь на уровне региона: терминологические аспекты // *Россия: тенденции и перспективы развития*. – 2017. – С. 839–844.
- 17 Концепция перехода Республики Казахстан к устойчивому развитию на 2006–2024 годы. Постановление Правительства Республики Казахстан от 12 октября 2006 года № 981. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P060000981> (дата обращения: 15.01.2022)
- 18 Добровольный национальный обзор 2019. URL: https://sustainabledevelopment.n.org/content/documents/23453KAZAKHSTAN_VNR_Kazakhstan_web_site_2019.pdf (дата обращения: 26.01.2022)
- 19 По каким показателям ЦУР Казахстаном достигнуты результаты. URL: <https://strategy2050.kz/ru/news/po-kakim-pokazatelyam-tsuz-kazakhstanom-dostignuty-rezultaty/> (дата обращения: 10.01.2022)

REFERENCES

- 1 Bajzholova R.A., Orynkanova Zh.M. (2018) «Zelenaja jekonomika» v Kazahstane: vyzovy i perspektivy razvitija // *Uchenye zapiski Krymskogo inzheneropedagogicheskogo universiteta*. No. 1(59). P. 41. (In Russian).
- 2 Preobrazovanie nashego mira: povestka dnja v oblasti ustojchivogo razvitija na period do 2030 goda. – OON. N'ju-Jork, 2015. URL: <http://docs.cntd.ru/document/420355765>. (In Russian).
- 3 17 celej ustojchivogo razvitija i 169 zadach. URL: <https://sdgs.un.org/goals>. (In Russian).
- 4 Guidance on core indicators for agrifood systems. Measuring the private sector's contribution to the SDGs. Food and Agriculture Organization of the United Nations. 2021. URL: <https://www.fao.org/3/cb6526en/cb6526en.pdf>
- 5 Starikova E.A. (2017) Sovremennye podhody k traktovke koncepcii ustojchivogo razvitija // *Vestnik Rossijskogo universiteta družby narodov. Serija: Jekonomika*. V. 25. No. 1. P. 7–17. (In Russian).
- 6 Uskova T.V. (2009) Upravlenie ustojchivym razvitiem regiona. Vologda: ISJeRT RAN, 355 p. (In Russian).
- 7 Qadir M., Schubert S., Oster J. (2018) High magnesium waters and soils: emerging environmental and food security constraints // *Science of the Total Environment*, vol. 642, pp. 1108–1117.
- 8 Padda I.U., Hameed A. (2018) Estimating multidimensional poverty levels in rural Pakistan: a contribution to sustainable development // *Journal of Cleaner Production*, vol. 197, pp. 435–442.
- 9 Kurata M., Matsui N., Ikemoto Y. (2018) Do determinants of adopting solar home systems differ between households and micro-enterprises? // *Evidence from rural Bangladesh. Renewable Energy*, vol. 129, pp. 309–316.
- 10 Terrapon-Pfaff J., Ortiz W., Dienst C. (2018) Energising the WEF nexus to enhance sustainable development at local level // *Journal of Environmental Management*, vol. 223, pp. 409–416.
- 11 Allen C., Metternicht G., Wiedmann T. (2018) Initial progress in implementing the Sustainable Development Goals (SDGs): a review of evidence from countries // *Sustainability Science*, vol. 13, no. 5, pp. 1453–1467.
- 12 Sodejstvie sozdaniju ustojchivyh proizvodstvenno-sbytovyh cepochek v sfere prodovol'stvoja // *Rukovodjashhie principy*. Rim: FAO, 2015. URL: <http://www.fao.org/3/a-i3953r.pdf>. (In Russian).

13 Mizanbekova S., Kalykova B., Dzhumabaeva A. (2020) Obespechenie prodovol'stvennoj bezopasnosti Kazahstana // Problemy agrorynka. No. 4. P. 31–39. URL: <https://doi.org/10.46666/2020-4-2708-9991.03>. (In Russian).

14 Celi v oblasti ustojchivogo razvitija i ih vlijanie na razvitie sel'skogo hozjajstva i sel'skih rajonov v regione Evropy i Central'noj Azii. – Antalija, 2016. URL: <http://www.fao.org/3/a-mp172r.pdf>. (In Russian).

15 Konceptija razvitija sel'skih territorij Respubliki Kazahstan na 2023 – 2027 gody ot 28 marta 2023 goda. URL: https://economy.kz/ru/Novosti_instituta/id=5682. (In Russian).

16 Gruznevich E.S. (2017) Razvitie, ustojchivoe razvitie i sbalansirovannoe ustojchivoe razvitie i ih vzaimosvjaz' na urovne regiona: terminologicheskie aspekty // Rossiya: tendencii i perspektivy razvitija. P. 839–844. (In Russian).

17 Konceptija perehoda Respubliki Kazahstan k ustojchivomu razvitiju na 2006–2024 gody. Postanovlenie Pravitel'stva Respubliki Kazahstan ot 12 oktjabrja 2006 goda No. 981. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P060000981> (data obrashhenija: 15.01.2022). (In Russian).

18 Dobrovol'nyj nacional'nyj obzor 2019. URL: https://sustainabledevelopment.n.org/content/documents/23453KAZAKHSTAN_VNR_Kazahstan_web_site_2019.pdf (data obrashhenija: 26.01.2022). (In Russian).

19 Po kakim pokazateljam CUR Kazahstanom dostignuty rezul'taty. URL: <https://strategy2050.kz/ru/news/po-kakim-pokazatelyam-tsur-kazahstanom-dostignuty-rezultaty/> (data obrashhenija: 10.01.2022). (In Russian).

ТАМЕНОВА С.С.,¹

к.э.н., ассоциированный профессор.

e-mail: s.tamenova@turan-edu.kz

ORCID ID: 0000-0002-2656-6040

ШАЛБАЕВА А.Р.,*¹

докторант.

*e-mail: akmira777@mail.ru

ORCID ID: 0000-0002-5496-8354

КУЛАНОВА Д.А.,²

к.э.н., профессор.

e-mail: k_dana_a@mail.ru

ORCID ID: 0000-0001-9188-5243

КУПЕШЕВ А.Ш.,³

д.э.н., ст. преподаватель.

e-mail: alm.333.kup@inbox.ru

ORCID ID: 0000-0002-3271-0168

¹Университет «Туран»,

г. Алматы, Казахстан

²Южно-Казахстанский исследовательский

университет им. М. Ауэзова,

г. Шымкент, Казахстан

³Университет «Мирас»,

г. Шымкент, Казахстан

ИССЛЕДОВАНИЕ И СИСТЕМАТИЗАЦИЯ КЛЮЧЕВЫХ ПРОБЛЕМ АГРОПРОДОВОЛЬСТВЕННОГО СЕКТОРА В СООТВЕТСТВИИ С ЦУР

Аннотация

Для дальнейшего совершенствования стратегий и программ развития сельского хозяйства в Республике Казахстан необходимо определить пути адаптации к глобальной концепции устойчивого развития ООН на период до 2030 г. Целью исследования является определение национальных приоритетов в области устойчивого развития сельского хозяйства с учетом Концепции устойчивого развития (ЦУР) 2030. Научная значимость исследования заключается в адаптации целей ЦУР 2030 к национальным условиям Казахстана и разработке механизма их достижения в агропродовольственном секторе. В работе систематизированы взаимосвязи агропродовольственного сектора с 12 целями ЦУР, а также определены 78 актуальных задач (46%) для Казахстана в рамках глобальных целей устойчивого развития. Применение системного подхода позволило выявить и уточнить социальные, экономические и экологические показатели, необходимые для разработки национальных индикаторов устойчивого развития агропромышленного сектора Казахстана. Результаты исследования

показывают важность взаимосвязи агропродовольственного сектора Казахстана с целевыми задачами и индикаторами ЦУР 2030. Эти результаты могут стать основой для создания концепции устойчивого развития отрасли. Предлагаемый подход должен включать не только механизмы мониторинга и отчетности, но и комплекс стимулирующих мер, направленных на разработку и реализацию стратегий устойчивого развития. Эти стратегии должны быть направлены на технологическую трансформацию агропродовольственного сектора, повышение его устойчивости, эффективности и способности адаптироваться к внешним вызовам и глобальным потрясениям.

Ключевые слова: сельское хозяйство, устойчивое развитие, концепция, индикаторы, устойчивое развитие, трансформация, глобализация, стратегия развития.

TAMENOVA S.S.,¹

c.e.s., associate professor.

e-mail: s.tamenova@turand.edu.kz

ORCID ID: 0000-0002-2656-6040

SHALBAYEVA A.R.,*¹

PhD student.

*e-mail: akmira777@mail.ru

ORCID ID: 0000-0002-5496-8354

KULANOVA D.A.²

c.e.s., associate professor.

e-mail: k_dana_a@mail.ru

ORCID ID: 0000-0001-9188-5243

KUPESHEV A.SH.³

d.e.s., senior lecturer.

e-mail: alm.333.kup@inbox.ru

ORCID ID: 0000-0002-3271-0168

¹Turan University,

Almaty, Kazakhstan

²South Kazakhstan research university named after M. Auezov,

Shymkent, Kazakhstan

³Miras University,

Shymkent, Kazakhstan

RESEARCH AND SYSTEMATIZATION OF KEY PROBLEMS OF THE AGRI-FOOD SECTOR IN ACCORDANCE WITH THE SIG

Abstract

For further improvement of strategies and programs for the development of agriculture in the Republic of Kazakhstan, it is necessary to determine ways to adapt to the UN Global concept of sustainable development for the period up to 2030. The purpose of the study is to identify national priorities in the field of sustainable agricultural development, taking into account the 2030 Sustainable Development Concept (SDGs). The scientific significance of the study is the adaptation of the SDG 2030 goals to the national conditions of Kazakhstan and the development of a mechanism for achieving them in the agri-food sector. The work systematized the relationship of the agri-food sector with 12 SDGs goals, as well as identified 78 urgent tasks for Kazakhstan (46%) within the framework of the Global Sustainable Development Goals. The use of a systematic approach made it possible to identify and clarify the social, economic and environmental indicators necessary for the development of national indicators of sustainable development of the agro-industrial sector of Kazakhstan. The results of the study show the importance of the relationship of the agro-food sector of Kazakhstan with the target tasks and indicators of the SDG 2030. These results can serve as the basis for creating a concept for the sustainable development of the industry. The proposed approach should include not only monitoring and reporting mechanisms, but also a set of incentive measures aimed at developing and implementing sustainable development strategies. These strategies should be aimed at technological transformation of the agri-food sector, increasing its sustainability, efficiency and ability to adapt to external challenges and global shocks.

Key words: agriculture, sustainable development, concept, indicators, sustainable development, transformation, globalisation, development strategy.

Мақаланың редакцияға түскен күні: 13.10.2024